

Báró Petrichevich Horváth Emil: *A Petrichevich család történetének regesztái.* Nagy 8° 408 lap. Több képpel és facsimilével. Pécs, 1942. „Dunántúl” Egyetemi Nyomda.

A szerző az előszóban hangoztatja, hogy nem hiúság, hanem jól felfogott nemzeti érdek sarkalta könyve megírására. Elhiszszük és igazat is adunk neki, mert egy sokszázéves és minden téren fontos szerepet játszott család krónikája, valóban kiegészítő része a nemzet történetének is.

Sajnos, nálunk mindeddig nem sok igyekezetet láttunk abban az irányban, hogy régi nemes családaink megmentésék multjuk elpusztult s részben most is pusztuló emlékeit, egy higgadtabb s kegyeletesebben gondolkozó utókor számára.

Már a túlságosan demokrata s minden családi hagyománnyal szakítani akaró 1848-i áramlat is, temérdek régi levelesládát ítelt halálra. Betetőzte ezt a folyamatot az 1852 november 29-én kiadott „ösiségi pátens”, amely végleg megszüntette a nemesi birtok köztött voltát. Ennek következtében is nagyszámmal kerültek a tűzbe, vagy a szemétdombra, a már feleslegesnek vélt családi iratok, nem kis kárára a hazai történetírásnak.

Most, részben a zsidótörvény hatása alatt, részben a törzsökös magyarsággal szembeforduló idegen eszmevilág visszahatásaként, újból megindult az őskutatás s vele együtt annak az okleveles történelmi anyagnak megmentése és feltárása, amely az általános nemtörődőség, valamint a történelmi érzék hiánya ellenére is túlélte a pusztulást.

A szerző, a maga családját illetőleg aránylag kedvező helyzetben volt, bárha a széplaki levéltárat a Hora-Kloska lázadás, az 1848/49-i, majd az első világháborút követő zavarok erősen megdézsmálták. Sajnálkozva olvassuk, hogy mindenestül elveszett Petrichevich Horváth Kozma fogarasi főkapitány (1523—1590) értékes és fontos levéltára s elpusztult a gróf Tholdiaknak a múlt század derekán még érintetlenül megvolt levéltára. A hadtörténetírás nagy kárára, szőrén-szálán eltűnt Báró Petrichevich Horváth Kozma altábornagy (1735—1794) és Gróf Petrichevich Horváth-Tholdi János altábornagy (1801—1865) nagyértékű levelesládája is.

De még így is sikerült a fáradhatatlan szerzőnek, az 1069-től 1941-ig terjedő csaknem 9 évszázadból, 1808 regesztát kiadnia. Ehhez járul még a Suky család 1314 és 1541 közötti történetére vonatkozó további 148 regeszta.

Had-történelmi szempontból különösen érdekes Petrichevich Horváth Kozma vezérőrnagynak a vakaresti táborban, a Mária Terézia-rend adományozása végett, 1790 szeptember 9-én kelt kérvénye, továbbá II. Lipót király 1791 május 16-án kelt adománylevele, amellyel az említett tábornokot római szentbirodalmi bárói rangra emeli.

1845 szeptember 15-én V. Ferdinánd király Petrichevich Horváth János huszárezredesnek és törvényes utódainak, a magyar bárói méltóságot adományozta s ugyanőt, mint a 10. huszárezred ezredesét, 1848 februárius 23-án, a magyar nemestestőrség hadnagyává nevezte ki. Ennek a Jánosnak fényes katonai pályafutásáról szól a Bécsben, 1858 március 31-én kelt diploma, amellyel a király a fiágon kihalt Gróf Tholdiak nevét és grófi rangját, vérségi kötelék alapján, reá ruházta.

Végül a Mária Terézia-rend káptalanja, 1921 október 12-én, a rend lovagkeresztjét ítélte oda Petrichevich György ezredesnek, Sielec mellett 1915 februárius 28-án véghezvitt kiváló haditettéért.

Sz.—ő.

Bánlaky József: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme.* XIX. rész. Budapest, 1941. Grill Könyvkiadóvállalata; negyedrés. 319 lap 26 helyzetvázlattal és képmelléklettel.

A Magyar Nemzet Hadtörténelmét ismertető nagy munkájának sorozatában. Bánlaky altábornagy ezzel a kötettel a magyar hadtörténetírás szemszögéből nézve igen jelentős korszakhoz érkezett. A volt Monarchiának háborúi közül minden bizonytalannal III. Károly, Mária Terézia és II. József háborúinak eseményei keltik fel ma is minden komoly hadtörténetkutató érdeklődését, mert ezek azok, amelyekben magyar vezérek és magyar csapatok nagy háborúk keretében jelentősebb szóhoz jutottak. Bánlaky igen helyesen ismeri fel a magyarság teljesítményét ezekben a háborúkban és igyekszik ezt a körülményt tárgyalásaiban mindenütt kidomborítani.

III. Károly első török háborújából különösen az 1716. és 1717. évi eseményekkel foglalkozik részletesen. Az első török háborúban a tatárok és a bújdosó kurucok 1717. évi utolsó betörésének és a második török háborúban Rákóczi József sikertelen kísérletezésének leírása időrendben van e háborúk keretébe osztva, de kissé röviden, pedig éppen ez a két esemény olyan magyar vonatkozású hadtörténeti mozzanat, amelyről eddig kevesen írtak.

Mária Terézia korszakának tárgyalásánál Bánlaky altábornagy igen célszerűen megtartotta a külföldi hadtörténeti munkákban megszokott beosztást (első, második sziléziai és héteves háború) és ennek keretén belül mindazokat a csatákat, amelyekben magyar csapatok szerepeltek, részletesebben ismerteti művészesen megrajzolt, könnyen áttekinthető vázlatok segítségével. II. József egyetlen török háborúját eléggé részletesen ismerjük meg Bánlaky altábornagy leírásából, bár nélkülözzük mind ebben, mind III. Károly török háborúiban a legújabb és eddig legpontosabb hadtörténeti tanulmányoknak (Dr. Rédvay István munkái a Hadtörténelmi Közleményekben és a Magyar Katonai Szemlében.) felhasználását.

Hadik tábornagy jelentőségét és hadvezéri rátermettségét a szerző túlságosan lebecsüli. (258. lap). Azt sem mondhatjuk háttározottan, hogy Hadik tábornagy tervét Belgrád ostromára (277.

lap) II. József nem fogadta el, s ezért mentette fel a fővezérségtől. A felmentés oka kizárólag a tábornagy hajlott kora, betegsége volt. De hogy Belgrád visszavételére készített haditerve — és általában a hadjáratra való felvonulás elrendezése — kitűnő volt, annak bizonyítéka az, hogy Laudon tábornagy Belgrád elfoglalása után külön követet küldött Hadikhoz az örömhírrrel s azzal a nyilatkozatával, hogy hálás Hadiknak, mert a vár bevételét az ő kitűnő terveinek köszönhetette.

Bánlaky altábornagynak ez a kötete is nélkülözhetetlen és igen hasznos kútforrás a későbbi magyar hadtörténetírás számára. Bőséges forrásaival megkönnyíti a magyar hadtörténet iránt érdeklődők és kutatók munkáját.

Markó Árpád.

Kovács Márton: *A felsőöri magyar népsziget.* 8° 118 lap, 1 térképvázlattal. Budapest, Sylvester-nyomda r. t. 1942.

Településtörténeti tanulmány, de egyes részeivel a hadtörténelem körébe is belevág. Folyóiratunk tárgykörénél fogva, csakis ezekkel foglalkozhatunk.

A Német-Birodalom legkeletibb részén, az elcsatolt Nyugat-Magyarországon, négy község alkotja a felsőöri népszigetet, még pedig Felsőőr (Oberwart), Alsóőr (Unterwart), Őrsziget (Siget in der Wart) és Vasjobbágyi (Jabing).

Már a magyar védőrendszer kiépítése előtt is voltak Nyugat-Magyarországon emberi települések. Virágzó római telepek nyomai ma is láthatók. Később avarok és szlávok éltek itt, majd pedig a frankok lettek az urak. Avarok még 875 táján is akadtak ezen a vidéken. A honfoglaló, később a külföldre betörő magyar hadak sokszor végigseperték és végül megszállták a későbbi Felsőőr vidékét is. Azonban az ottani magyarság még nem alkotott összefüggő tömböt s a magyar nép zömével se volt közvetlen kapcsolata.

Mivel Magyarországnak nyugaton van legkevesebbé természetes határa, fokozottabban kellett mesterséges védelemről — gyepüről — gondoskodni. Összefüggő gyepüvonalról nem lehet szó; valószínűleg egyes gyepüszakaszok voltak, legfeljebb néhány kilométer hosszúságban. A hadiszempontból fontos helyekre őrségek települtek s ezek tartották szemmel az egész vidéket. Ezt a nyugati gyepüt alkalmasint a X. századi nagy vereségek (Wels, Augsburg) hatása alatt építették ki. Több egymásmögötti vonalból állott. A legnyugatibb a Lapincs völgye lehetett; a második a Rába völgyéből kiindulva végighúzódott az Ösztörmen-Strém völgyén. A harmadik, a legerősebb, a Pinka völgyén vonult végig. A XIII. század második felétől kezdve épült ki a gyepü megerősítésére szolgáló várrendszer, amelynek láncszemei Borostyánkő, Szalonak, Vörösvár, és Újvár voltak.

A X—XI. századi örök magyarokból, vagy valamely rokon-népségből teltek ki. Már igenkorán két eléggé elkülönülő osztály alakult közöttük, tudniillik a voltaképeni öröké (speculatores) és a lövőké (sagittarii). Szervezetük merőben más mint a várnépeké,

mert az örök és előljáróik egyaránt szabadok; nem tartoznak a királyi megyéhez, hanem a tőle független határispánsághoz.

A mongoljárás után kezd megeszappanni a gyepű fontossága, mert szerepét hovatovább a kővárak veszik át. A gyepürendszer bomlásával az örök katonáskodása is más lett: nem lovasokat, hanem gyalogosokat állítanak ki, az addiginál nehezebb fegyverzettel.

V. István korától kezdve biztosítják a magánbirtoklást az örök számára, akik ugyanakkor jutnak szoros kapcsolatba a várszerkezettel. A vasvári ispán lett az örök feje és másodfokú joghatósága. Ő nevezi ki a birtokos várjobbágyok közül való előljárójukat, akit ezentúl őrnagynak hívnak. Ez volt egyszersmind az elsőfokú joghatóság is.

A XIII. században három részre oszlott a vasmegyei őrvonal; az első a Zalától a Rábáig, a második a Rábától Újvárig, a harmadik Újvártól Borostyánkőig nyúlt. Valószínűleg mindháromnak külön őrnagya volt. A királyok és az oligarchák között folyt többévtizedes harcban az örök nagyrésze is elvesztette birtokait s csak a Kőszegiek leveretése után állította vissza korábbi jogaikat I. Károly király. De az öröknek akkor már csak töredékei voltak meg. A pusztán maradt területeket új telepések foglalták el. Német település legkorábban Borostyánkő környékén keletkezett s a XIV. században a határmenti községek — nevük tanúsága szerint — már németek.

Felsőőr és környékének népszigetté válását közvetlenül az 1532-i török hadjárat okozta, mert a törökök portyázó csapatai, Kőszeg ostroma alatt, messzeföldön elpusztították a falvakat. A magyar lakosságból kevés maradt s a kiirtottak helyét német és horvát telepések foglalták el.

Az első világháború után beállott változás Vas megye nyugati határvidékét is elszakította tőlünk. Azóta gyors ütemben fogy a magyarság a felsőőri népszigeten. Egyetlen adat is eléggé megvilágítja az új helyzetet: Felsőőrnek 1920-ban még 3138 főnyi magyar lakossága, 1939-ig 1482 főre olvadt le.

—y—ő.

H. A. L. Fisher: „Európa története III.“ A liberális kísérlet. 5 térképpel. Fordította Benedek Marcell. Átnézte Lukinich Imre. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadása, Budapest.

Rövid idő előtt jelent meg Fisher angol tudós világhírűvé vált művének harmadik kötete, melyet Dr. Lukinich Imre neves magyar történetírónk nézett át.

Fisher műve kivételes helyet foglal el a történetírásban. Nemcsak azért, mert a tudomány legújabb eredményeit népszerűen, írói készséggel, élvezetes módon ismerteti, hanem talán legfőképpen azért, mert emelkedett felfogásával felette áll minden elfogultságnak. Ez a tulajdonsága legjobban érvényesül a III. kötetben, melynek tárgya a XIX. század története.

Egyes fejezetei különösen érdekesek és tanulságosak, mint pl. A történelem szálai a német egység felé, stb.

A szerző természetesen brit szemszögből nézi az eseményeket, de meg kell állapítanunk, hogy tárgyilagosan. Nagy munkájában Magyarország számára aránylag csak kevés hely jutott. Ezt a hiányt pótlandó, a kiadó, Balla Antal neves írókat bízta meg Magyarország történetének kimerítőbb méltatásával. Balla Antal „Magyarország története az 1790—91. országgyűléstől a világháborúig” című mesterien megírt részben mutat rá a mai különleges viszonyokra, melyekre természetesen a világ nagy eseményei más hatással voltak, mint egyéb országokban.

A munka nemcsak tanulságos, értékes olvasmány, hanem sok tekintetben nélkülözhetetlen segédkönyv, ha a nagy eseményeket tömören, amellet áttekinthetően akarjuk megismerni, hogy okuljunk belőlük.

A fordítás nehéz munkáját Benedek Marcell, a nála megszokott művészettel és gondossággal végezte.

Suhay Imre.

Carlo Montù: *Storia dell'Artiglieria Italiana*, VIII. kötet. Nagy 8° XVII + 962 lap, 505 képpel és 1 grafikonnal. Roma, 1942.

Montù altábornagy hatalmas munkájának, az olasz tüzérség történetének, az első világháború előtti időről szóló része immár bevégződött. Ez a VIII. kötet lezárja az 1870-től 1914-ig terjedő s a tüzérség fejlődésében és taktikájában új fejezetet jelző korszakot. Ebben a 44 évben az addiginál jóval nagyobb fontosság-hoz jutott ez a fegyvernem s alkalmazásának is újabb meg újabb szabályai bontakoztak ki.

A most szóbanlevő kötet bőséges tartalma négy fejezetre oszlik s mindenikük folytatásként csatlakozik a korábbi kötetek egy-egy hasonló tárgyú fejezetéhez.

Az első az olaszországi tüzér szergyarak fejlődésével, fokozatos átalakulásával foglalkozik és szorosan összefügg az akkor megszületett olasz nehézipar haladásával. Az 1870 és 1914 közötti idő különösen fontos az itáliai tüzér szergyarak történetében, mert a már meglévők kibővültek, berendezésük tökéletesedett; az elavultak megszűntek, helyettük újak születtek, mások új nevet kaptak.

A tüzéripárban az öntöttvas és a közönséges bronz helyett előbb a nálunk olyan sokáig alkalmazott acélbronz, majd az acél, végül pedig az utóbbinak több különleges fajtája tűnik fel.

A lövegtalpak gyártása terén, fontos újításként, egyre sűrűbben jelentkezik az acél, később a nikkelacél, az addigi kovacsoltvas helyett. A lövedékek korábbi anyagát, az öntöttvasat, fokozatosan kiszorítja az acél, majd a króm-acél és a króm-nikkelacél. A kisebb alkotórészek gyártásában azelőtt használatos sárgarezet keményebb ötvözetek váltják fel, a bronz mellett pedig az alumínium is szerephez jut.

A közönséges fekete puskapor helyét újabb robbanószerek foglalják el, amelyek kisebb fajsúlyuk és térfogatuk ellenére is, aránytalanul hatásosabbak s azonkívül mechanikai és légköri hatásokkal szemben is kevésbé érzékenyek; nincs füstjük és sa-lakjuk, könnyen kezelhetők és tárolhatók.

A tüzér szergyarak történetét ismertetve, az 1870 és 1914 közötti korszakot két alkorszakra osztja a szerző. Az elsőben, 1904-ig, még a régi nyomon halad a löveggyártás; de már a másodikban a könnyű és a nehéz táboritűzérség egyaránt a gyors-tűzelésre alkalmas csövekre és talpakra tér át. Ugyancsak a kötet első fejezete részletesen szól a központi lövőiskoláról és a tűzérség lövőtereiről.

Érdekes a második fejezet is, amely nem csupán leírja, hanem számos színezett képen is bemutatja az olasz tűzérség egyenruhájának a szóbanforgó korszak folyamán beállott sokféle változását. A harmadik fejezet az olasz tűzérség szervezetének 1870 és 1914 között történt fejlődését és átalakulását tárgyalja behatóan. A sok és különben nehezen áttekinthető változást igen jól szemlélteti a kötethez csatolt kitűnő grafikon. Végül az utolsó fejezet a tüzér és nem tüzér szakírók életrajzi adatait és irodalmi munkásságát tárja elénk.

Meg kell állapítanunk, hogy a fáradhatatlan szerző, jeles munkatársaival együtt, temérdek fontos és hiteles adatot kutatót és dolgozott fel s azt hisszük, hogy tárgyát ebben a kötetben is teljesen kimerítette. Várjuk a IX. kötet mielőbbi megjelenését, amely már az olasz tűzérség 1914 és 1918 közötti történetéről szólva, a mi hadtörténelmünkbe is közvetlenül bekapcsolódik.

Gyalóka J. Jenő.

XLIII. ÉVFOLYAM.

HADTÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

A MAGYAR
HADI TÖRTÉNETIRÁS FEJLESZTÉSÉRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HADTÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

GYALÓKAY JENŐ

R. TAG

1—II. FÜZET.

A GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR- ÉS FERENC-VAGYON
JÖVEDELMÉNEK FELHASZNÁLÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

	Oldal
<i>Dr. Rédoay István: II. József török háborúja, 1788—1790. (1. közlemény)</i>	1
<i>Vitéz dr. Timon Béla: A magyar hadügyi politika fejlődése a Habsburg-uralkodók alatt</i>	29
<i>Gyalóky Jenő: A váradi vár</i>	64

Hadtörténelmi Okmánytár.

<i>Báró Mészáros János altábornagy feljegyzései a hétéves háborúról</i>	96
---	----

Hadtörténelmi Irodalom.

<i>Dr. Fekete Nagy Antal: Trenčsén-vármegye történelmi földrajza a Hunyadiak korában. (Ism. Gy. J.)</i>	121
<i>Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XVI.—XVII. r. (Ism. Markó Árpád)</i>	124
<i>L. A. Maggiorotti: Architeti e architetture militari III. k. (Ism. Gy. J.)</i>	126

Szerkesztőség: Budapest, XII., Böszörményi-út 3/B. V. 2.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Akadémia-utca 2.
(Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatala.)

Felelős kiadó: Gyalóky Jenő.

A nyomdaiért felelős: Mészáros József igazgató.

XLIII. ÉVFOLYAM.

HADTÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

A MAGYAR
HADI TÖRTÉNETÍRÁS FEJLESZTÉSÉRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HADTÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

GYALÓKAY JENŐ

R. TAG

III—IV. FÜZET.

ROLLÁN 25

A GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR- ÉS FERENC-VAGYON
JÖVEDELMÉNEK FELHASZNÁLÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

<i>Gárdonyi Albert</i> : A középkori zsoldosintézmény és a magyarság	129
<i>Markó Árpád</i> : Hadik András tábornok harcai Bergen op Zoom vára körül, 1748 elején	144
<i>Póka-Piony Aladár</i> : Az Amerikai Egyesült Államok lovasságának első kiképzőmestere magyar volt	168
<i>Dr. Rédbay István</i> : II. József török háborúja, 1788—1790. (Második közlemény)	179
<i>Berkó István</i> : Horvát határőrcsapatok felfrissítése magyar ujonccal (1797)	201

Hadtörténelmi Okmánytár.

Békés László jelentése a vilnai vajdának, az 1594-i magyar—török harcokról (Közl.: Dr. Divéky Adorján)	215
--	-----

Hadtörténelmi Irodalom.

<i>Báró Petrichevich Horváth Emil</i> : A Petrichevich család történetének regestái (Ism. Sz—ő)	221
<i>Bánlaky József</i> : A magyar nemzet hadtörténelme XIX. rész (Ism. Markó Árpád)	222
<i>Kovács Márton</i> : A felsőőri magyar népsziget (Ism. —y—ő)	223
<i>H. A. L. Fisher</i> : Európa története, III. k. (Ism. Suhay Imre)	224
<i>Carlo Montù</i> : Storia dell'Artiglieria Italiana. VIII. (Ism. Gyalókay Jenő)	225

Szerkesztőség: Budapest, XII., Böszörményi-út 3/B. V. 2.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Akadémia-utca 2.
(Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatala.)

Felelős kiadó: Gyalókay Jenő.

A nyomdaiért felelős: Mészáros József igazgató.